

MAY 19 1941

Yakın Tarihiniz

TIME

THE WEEKLY NEWSMAGAZINE

TURKEY'S İNÖNÜ
"Allah be praised. I am deaf."

TÜRKİYE'NİN İNÖNÜ'SÜ
"Allaha şükür sağırım"

19 mayıs 1941'de
İNÖNÜ'YÜ KAPAK YAPAN TIME DERGİSİ

PORTRELER

Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı, özellikle ekonomik açıdan ilk ciddi muhalefeti örgütlemesi ile hâlâ adı bilinen bir siyaset ve devlet adamıdır...

Rumeli'de, Pırlepe'de, 1880'de doğdu. 1913'de Harp Okulu'nu bitirdi ve o dönem subaylarının çoğu gibi, Osmanlıların çöküşü olayına eğildi. Selânik'te 3. Ordu'da bulunurken İttihat ve Terakki'ye üye olmuştu. 1908'de Paris'te atışe ve 1911'de Libya'da İtalyanlar'a karşı çarpışan ordudadır...

1912'de binbaşı rütbesindeyken ordudan ayrılır ve İttihat Terakki'den, Meclis-i Mebusan'a girer.

Onun bir süre sonra yeniden orduya döndüğünü ve sonra temelli ayrılarak Sofya elçisi olduğunu görürüz. Okuldan arkadaşı olan Mustafa Kemal, Sofya'ya askerî atışe olarak gelince, bir kez daha birleşirler...

1917'de İstanbul'da Dahiliye Nazırı, 1920'de ise Ankara'da Büyük Millet Meclisi üyesidir. Bir süre Meclis Başkanlığı 1921 - 22 arasında da içişleri bakanlığı yapar. Cumhuriyetin ilânı ertesinde, dört ay Başkanlığı, 1921-22 olacaktır. 1925-30 arasında ise Paris'te büyükelçidir.

1930'da Türkiye'ye döndüğü zaman kamuoyunda beliren muhalefet özleminin sözcülüğünü yüklenir. Bu bir çeşit sınırlı muhalefetin varlığını isteyen Atatürk'ün de özlemidir. CHP'ye oranla daha liberal ekonomik görüşleri savunan "Serbest Cumhuriyet Fırkası" onun başkanlığında kurulur. Ve büyük ilgi topladığı gibi, gösteriye dönüşen rejime karşı hareketlere de yol açar.

"Serbest Fırka", onun isteği dışında "Kemalist Rejim" aleyhtarı bir harekete dönüşmek üzereyken kendisi partiyi kapatma kararı verir. Böylece, başbakanlığı gibi, parti başkanlığı da dört ay sürer.

1934'de Londra Büyükelçiliğine atanacak, 1939'da dönecek ve milletvekili olacaktır. 1939 - 41 arasında adalet bakanlığı yapmış ve 1943'de İstanbul'da ölmüştür.

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI

Serbest Cumhuriyet Fırkası

1930 yılına gelindiği zaman, Atatürk'e yakın çevrelerin bir bölümü de, İsmet İnönü'nün değişmez başbakanlığına karşı bir alternatif arama çabası içindeydi. Böylece 9 Ağustos 1930 günü gazetelerde yayımlanan bir mektuba, 11 Ağustos 1930 da Atatürk'ün cevap verdiği görüldü. Atatürk bu mektubunda, bir muhalefet partisinin kurulması isteğini paylaştığını söylüyordu. Bu mektubun ertesi günü, 12 Ağustos 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu açıklandı. İlgili çekici olan, parti üyeleri arasında, Atatürk'ün kızkardeşi Makbule Hanım'ın da bulunmasıydı...

Parti programı, siyasal açıdan aynı ilkeleri CHP ile paylaşıyordu. Ekonomide ise özel sektöre daha fazla yer verilmesi istenilen bir liberal çizgi öngörülmüştü.

O yıl yapılan belediye seçimleri, parti tarafından Meclis gündemine getirilip İçişleri Bakanı Şükrü Kaya hakkında gensoru istendi. Sert tartışmalarda Serbest Fırka'nın Atatürk'e karşı olmakla da suçlanması üzerine, 17 kasım 1930'da parti kendi kendini feshetti...

Bir önceki portre:
«Mc Arthur»

Elâ Cemil

Atatürk 1938 sonbaharında ağır şekilde hastaydı

İnönü büyükelçi yapıp Washington'a atanacaktı

İsmet Paşa kısa boylu, kara kuru bir adam. Hiçbir çekiciliği yok. Bir insan ne kadar ufak tefek ve silik olabilirse o da öyle... Sanki dikkati çekmemek için özel bir deha sahibi. Mustafa Kemal'in kimselerin unutamayacağı, İsmet Paşa'nın da, kimselerin hatırlamayacağı bir yüzü var.

ERNEST HEMINGWAY

İNÖNÜ'NÜN NOT DEFTERİ

TÜRKİYE büyük savaştan önce çok ilginç günler yaşıyordu. Cumhuriyetin kurucusu Atatürk, 1938 sonbaharında ağır şekilde hastaydı. Ölümünün beklendiği ekim - kasım günlerinde en önemli sorun "yeni cumhurbaşkanının kim olacağı" tartışmasıydı.

Atatürk'ün pek çok yakını, kendisinin yerine İnönü'nün geçmesini düşündüğünü öne sürüyor ve Atatürk'ün İnönü'yü başbakanlıktan ayırdıktan sonra da çoğu kez "Ben İnönü'yü cumhurbaşkanlığına hazırladım" dediğini anımsıyorlardı. Amma o günlerde Dolmabahçe ve başkentte büyük bir uğraşı vardı.

İçişleri Bakanı ve Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Atatürk'ün iki yakını Kılıç Ali ve Salih Bozok kesinlikle İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasına karşıydılar. Bu nedenle önce Mareşal Fevzi Çakmak, sonra da sırasıyla Fethi Okyar, Celâl Bayar ve Meclis Başkanı Dr. Abdülhalik Renda düşünüldü. İnönü ise elçi yapıp uzak bir yere atanacaktı. Örneğin Washington'a....

Üstelik Mareşal Çakmak'ın adaylığını Atatürk'ün "sözlü bir vasiyetname" ile istediği de öne sürülüyordu. Atatürk 6 ekim 1938 günü Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak ve Dr. Neşet Ömer İlderim'in yanında 6. Noter İsmail Kunter'i çağırarak kapalı bir zarf içinde mühürlü "vasiyetnamesini" vermişti. Bunda hiçbir politik görüş yoktu. Ancak Genel Sekreter Soyak, birkaç gün sonra Dolmabahçe Sarayı'nda Başbakan Celâl Bayar'a uyarıda bulunuyordu:

— "Atatürk vasiyetnamesini notere verdikten sonra beni, yanında alkoydu ve sözlü olarak bir vasiyet bıraktı."

Korkmuş, home hiç okunmamıştı. Sonra okudu.
daha çok okudu.

İsmet Kaya. H.R. Soyak başka Rıza Aras
H. Aras da beraber. Bu vasiyet koparmak ve ya
uydurmak için çok fırsatları İsmet

Udard bu ümidi muhafaza ettiler.

Atatürk'ten koparamadılar -

Lifakên uydurmaya H. Rıza teşebbüs etti. Celâl
Bozok kabul etmedi. Şefkâri umurüğünü
tazyikli İsmet Son derece artmış idi.

Blemin hayatta iken iki taraflı alaka ağır
dereceyi buldu.

Şükrü Kaya Ankara'nın Büyük idare
ve inşaat amirlerini bu vasiyetle ikare
Cemal bozok tatlık edileceğini söylüyor. İsmet
gün zabıtnameden bu fadiksin çıkardı.

İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçileceği günlerde bir deftere duygu ve düşüncelerini yazmıştı. Yukardaki kupürde kendi el yazısıyla İnönü'nün görüşleri görülmektedir.

18 ekim günü İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, gazetecilerin, «Yeni Başbakan kim olacak?.. Atatürk'ün bir vasiyeti var mı?» sorusuna, «Atatürk'ün vasiyeti yoktur» diye cevap verdi. Bir başka gazeteci de, «Mareşal Çakmak mı?» diye ısrar edince, «Mareşal milletvekili değildir» dedi

Bayar şaşırılmıştı. «Nedir açıklayın,» dedi. Soyak'a göre Atatürk'ün sözlü vasiyetnamesi şöyleydi:

— «Yeni cumhurbaşkanı seçme hakkı elbette sadece ulusun ve onun temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nindir. Yanlış ben bu konudaki görüşümü söyleyeceğim. Önce akla İsmet Paşa gelir. O, ülkeye büyük görevler yapmıştır. Fakat ulusun sevgisini kazanamadığı görülüyor. Bu nedenle durumu pek olumlu değil. Bir de Mareşal Çakmak var. O, hem ülkeye büyük hizmetlerde bulunmuş, hem de herkesle iyi geçinmiş. yetki sahiplerinin görüşlerine değer vermiştir. Kimse onunla çekişme içinde değildir. Bu nedenle bence cumhurbaşkanlığına en uygun arkadaş odur. Gerçi kendisi ordu işleriyle uğraşmaktan çok hoşlanıyor, bu yüzden ayrılmak istemez. Ama cumhurbaşkanlığı görevinde başkomutan olacağı için bu uğraşısını orada da sürdürebilir. Kanunî yol bulunur, kendisi aday gösterilir ve seçilir. Bir de çok iyi olur kanısındayım.»

Bayar'ın şaşkınlığı sürüyordu. Fakat şöyle konuştu:

— «Bu bir cumhurbaşkanlığı seçimidir. Kapsamı geniştir. Karar verebilmek için size inanırım ama bunu bana Atatürk'ün kendisinin söylemesi gereklidir.»

Atatürk'ün Çakmak'a saygısı gerçekten büyüktü. İkinci Meclis'te orduyu politikadan kesin olarak ayırma kararı verdiği zaman, Mareşal, hemen Meclis'ten çekilerek kendisine yardımcı olmuştu. Böylece Atatürk, o başında oldukça ordunun sadece asker kalacağına inanıyordu. Bu nedenle hep Mareşal el üstünde tutardı. Ama soyadı kanununun uygulanmasında ona kırılmıştı. Yakınlarına birer isim bulur, soyadı olarak almalarını isterdi. Örneğin İnönü, Altay, Aras, Özalp gibi... Fevzi Paşa aile geleneği olduğu için «Çakmak» isminde ısrar etmişti. Bundan Atatürk' hiç hoşlanmadı ve bu yorumu yaptı:

— «Tuhaf şey... Soyadının üstünde «çakar almaz» gibi alay edilmesinden de çekinmiyor. Çakmak... Çakmak... Bu bir komutan için hiç de hoş değil?»

Atatürk, ölene kadar Bayar'a Çakmak'ın cumhurbaşkanlığı konusunda hiçbir şey söylememiştir. Üstelik Mareşal'ın cumhurbaşkanı olması için Atatürk'ün dediği gibi «kanunî bir yol» bulunması da gerekiyordu.

Bu da ancak kısa sürede yapılacak bir seçimle gerçekleşebilirdi. Bayar,

İsmet İnönü ilk kez uçağa İstanbul'a giderken binmişti. 1933 yılında yapılan bu Ankara-İstanbul yolculuğu 2.5 saat sürmüştü. İstanbul'da bulunan Atatürk de Başbakanı Yeşilköy'e giderek karşılamıştı.

İstanbul'da 1. Ordu Karargâhı'nda yapılan toplantıda generaller şu karara varmışlardı: «Ya, Çakmak, ya İnönü...»

Atatürk'ün vasiyetini yazdıktan sonra seçimler konusunda kendisine şöyle dediğini anımsamaktadır:

— “Dursun!.. İlerde düşünüyoruz.”

KAYA'NIN BASIN TOPLANTISI

Mareşal'in adaylığı konusundaki girişimlerin bittiği, İçişleri Bakanı ve Parti Genel Sekreteri Kaya'nın 18 ekim günü İstanbul'da basınla yaptığı aydınlatma ve bilgi verme toplantısında kesinlikle anlaşılmaktadır. Bu toplantıda bir gazeteci:

— “Yeni cumhurbaşkanı kim olacak, Atatürk'ün bir vasiyeti var mı?” diye sordu. Kaya soğukkanlılıkla:

— “Atatürk'ün vasiyeti yoktur” dedi ve konuşmasını şöyle sürdürdü:

— “Büyük Millet Meclisi kimi seçerse o cumhurbaşkanı olacaktır. Atatürk ülkeye bir Anayasa yapmıştır. Buna karşın öneride bulunamaz. Bulunursa Anayasa'yı kendi eliyle bozmuş olur.”

Bir başka gazeteci:

— “Mareşal Çakmak mı?” diye ısrar etti:

Kaya'nın yanıtı bu kez daha kesindi:

— “Mareşal Çakmak milletvekili değildir.”

BİRİNCİ sorun böylece kapanmıştı. İnönü karşıtlarının ikinci adayları Atatürk'ün çocukluk arkadaşı Fethi Okyar'dı. Bir süre Atatürk'ün başbakanlığını yapan Okyar, Onun isteğiyle CHP'ye karşı Serbest Fırka'yı kurmuş fakat bu deneme başarısızlıkla sonuçlanınca yine elçilik hayatına dönmüştü. Şimdi, Atatürk'ü görmek ve onunla konuşmak için İstanbul'a gelmişti. Bu nedenle de günlerinin çoğu Dolmabahçe Sarayı'nda beklemekle geçiyordu. Atatürk bir gün Başbakanına:

— “Fethi (Okyar) ne arıyor buralarda?” diye sordu.

Milletvekili olmak istiyormuş öyle mi?”

Bayar'ın “bilmiyorum” demesi üzerine de Atatürk konuyu şöyle kapatmıştı:

— “Benim haberim var. Milletvekili olmak ister... Daha çok şey de olmak ister.”

Böylece Atatürk, Okyar'ın adaylığını da kapamış oluyordu.

The Economist

Acaba Atatürk'ün ölümü, iç istikrarı sarsacak hevesli misafirlerin Türkiye'ye yerleşmesine mi neden olacaktı?

TÜRKİYE, Sultan Abdülhamid'in her yabancı büyükelçiyi bir diğeri karşı oynadığı günlerden bu yana, bu denli yaygın ve yakın uluslararası ilgiye konu olmamıştır. Giderek savaş sonrası günlerinin yalnızlığından kurtulan Türkiye'nin artık 'Sovyetler'den başka dostu olmayan ülke' durumundan çıkmış olduğu açıktır. Şimdi çek defterleri ellerinde Türkiye'nin kapısını aşındıran İngilizler, Fransızlar, Almanlar ve hatta İtalyanlar hep bir soruya cevap aramaktadırlar:

— Acaba Atatürk'ün ölümü Türkiye'de iç istikrarı sarsacak ve bu hevesli misafirlerin öteden beri istedikleri, diledikleri gibi serbestçe ülkeye yerleşmelerine yol açacak mıdır?

Türkiye'ye yeniden ilgi duyulmasının nedenleri ortadadır. Birincisi Türkiye, uyguladığı başarılı dış politikayla önce Balkan Pakti'nin, Orta Doğu dörtlüsünün önde gelen üyesi durumuna geçmiştir. İkincisi, tüm savaş gemilerinin ve Batı Avrupa petrolünün geçmek zorunda olduğu Karadeniz boğazlarını denetleyen ülke olarak büyük önem taşımaktadır. Üçüncüsü, İngiltere ve Fransa, Türkiye'yi Avrupa'daki mevcut dengeyi korumak eğiliminde bir devlet olarak görmek istediklerinden onun dostluğuna büyük önem vermektedirler.

Atatürk son yıllarda uyguladığı 'orta yol' politikasıyla Türkiye'nin taliplerini 'idare etmesini' bilmişti. Anımsanacağı gibi, 1921'de İtilâf devletlerinin saldırısına uğradıkları günden beri dostu olan Rusya dışında Türkiye'ye yaklaşan ilk ülke Almanya olmuştu. Türkiye'nin uygulamakta oldukları klering sisteminin sağladığı olanaklardan yararlanan Alman Maliyecisi Dr. Schacht Türk ürünlerine dünya fiyatlarının çok üstünde fiyatlarla talip olmuş ve böylece biriken borçlarını pahalı Alman mallarıyla ödemek niyetinde olduğunu bir süre gizlemeyi başarmıştır. Dr. Schacht'ın zaferi 1936 kasımında Ankara'ya yaptığı ziyaretle perçinleşirken Almanya, Türkiye'nin ihracatında 1933'de %18, olan payını %51'e ve ithalatında 1933'de %21 olan payını %45'e yükseltmiş bulunuyordu.

Ne var ki Almanya'nın Türkiye üzerindeki etkinliğinin hızla yükselmesi gide-

rek göze batmaya ve Türk devlet adamlarını düşündürmeye başladı. Ankara'daki bazı Alman danışmanların sözlerini geçirtmek için seslerini yükseltmeye başlamaları da bu kaygıları doğrulayınca Atatürk bu kez İngiltere ile daha yakın ilişkilere yönelmek gereğini duydu.

1936 yılındaki bu yakınlaşma girişimini çok olumlu karşılayan İngilizler, Türklerin Boğazları yeniden tahkim etme yolundaki isteklerini destekleyeceklerini de bildirdiler. Türk - İngiliz yakınlaşması o günden sonra, Gazi'de olumlu bir izlenim bırakan Büyükelçi Sir Percy Loreain'in de katkısıyla sürekli olarak gelişti. Kral VIII. Edward'ın Türkiye'yi ziyareti, boğazların tahkimatı için gerekli silahların İngiltere'den alınması, kamu işletmelerinde İngiliz uzmanlarının kullanılmaya başlanması ve Karabük Demir - Çelik Tesisleri'nin bir İngiliz firmasına ihale edilmesi birbirini izledi. 6 milyon İngiliz lirası değerinde silah alımlarını da içeren 16 milyon İngiliz liralık kredi anlaşmasının 1938 mayısında imzalanması ise bu zinciri tamamlayan son halka oldu.

Bu sırada Fransa da boş durmuyor Türklerle iyi geçinmenin önemine dayanarak Suriye sınırı ve Hatay sorunlarının Türk önerilerine uygun biçimde çözümlenmesine göz yumuyordu.

İngiltere ve Fransa bu manevralarla Atatürk'ü kendi yanlarına çektiklerini sanarken, Türkiye'nin bu kez Almanya ile 12 milyon İngiliz lirası portesinde bir kredi anlaşması imzaladığını öğrenerek neye uğradıklarını şaşırdılar.

Türk dış politikasındaki bu geriye dönüşü açıklamak için çeşitli teoriler öne sürüldü. Kimileri, Türkiye'nin Almanya'nın ticari baskılarına boyun eğdiğini öne sürerken, kimileri de diktatörlere ya da Türklere güvenmenin doğru olmadığına bir kez daha anlaşıldığını belirtiyorlardı. Akla en yakın gelen gerçekçi açıklama biçimine göre ise, Türklere koşulların kendilerine sağladığı olanaklardan ustaca yararlanarak her iki taraftan da ödün ve kredi almışlar buna karşın siyasi açıdan bağlayıcı hükümler altına girmekten kaçınmışlardır.

Bayar: «Lenin'den sonra onun doğal halefi Troçki'ymiş. Stalin milyonlarca insan kanı dökerek bu yere geçmiş. Bizim böyle facialara tahammülümüz yoktur»

İnönü'nün açıkça karşıtı olan Kaya ve Aras üçüncü aday olarak Millet Meclisi Başkanı Abdülhalik Renda'yı denemek istemişlerdi. Bunu gerçekleştirmek amacıyla Renda'yı Atatürk'ü ziyaret ve Bakanlar Kurulu'nun olağanüstü toplantısı nedeniyle 19 ekim gününe İstanbul'a çağırıldılar.

Renda Haydarpaşa garında cumhurbaşkanlarına özgü törenlerle karşılandı. Kaya ve Aras, cumhurbaşkanlığı konusundaki önerilerini Renda'ya Perapalas Otelinde açıkladılar.

Perapalas o günlerde İstanbul'un en gözde oteliydi. İlk savaş sonrasında da işgal devletlerinin generalleri ve yüksek aşamadaki memurları burada kalırlardı. Cumhuriyet devrinde de bakanlar, genel müdürler ve kordiplomatik Perapalas'ın Haliç görüntüsünü, Tokatlıyan ve Partokel'e değişmezlerdi.

Renda, günün güçlü adamları Kaya ve Aras'ın önerisini derhal ve kesinlikle reddetti. Bakanlar Kurulu'nun olağanüstü toplantısı da ertesi gün Dolmabahçe Sarayı'nda başyaverin odasında yapıldı. Atatürk ilk komadan çıkmış, fakat karacıgeri yeniden su topladığı için ağır hastaydı. Olağanüstü toplantıda Atatürk'ün yerine Anayasa'nın 33. maddesi gereğince vekil atanıp, atanmaması görüldü. Eğer vekâlet kabul edilirse, Meclis Başkanı Renda, Cumhurbaşkanvekili olacaktı.

Renda yine "hayır" diye diretti. Bayar'da Atatürk ölmeden böyle bir duruma razı olmuyordu. Böylece Kaya ve Aras üçüncü kez yeniliyordu.

ANKARA VE İSTANBUL'DAKİ TOPLANTILAR

Amma, Haydarpaşa'daki törenli-karşılama, Perapalas'taki görüşme ve Dolmabahçe Sarayı'ndaki olağanüstü toplantı Ankara'da duyulmuştu. Genelkurmay, Ankara ve İstanbul'daki bu tür tartışmaları ülke için sakıncalı buluyordu. Fakat başbakanlık ordunun da eğilimini öğrenmek istiyordu. Ankara'daki or ve korgeneraller 24 ekim günü Mareşal'in başkanlığında toplandılar ve ordunun eğilimini saptadılar.

Generallerin çoğu önce Çakmak'ın, Olmazsa İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasını istiyorlardı. Çakmak ise diretiyordu:

"Ben ömrümün sonuna kadar ordunun başında kalacağım!"

Bu durumda ordunun tek adayı İnönü oluyordu. Fakat Ankaralı generaller Anayasa dışına çıkmak yanlısı de-

Stalin bir dünya ihtilali bekliyor, Kars ve Ardahan'ı o zaman bizden koparmayı tasarlıyordu

13 Mart 1921 tarihinde Sovyet Lideri Stalin, "Ulusların Hayatı Dergisi"nde Türkiye için şunları yazmıştır:

"Ulusal çıkarlar peşinde koşan Ankara hükümetinin topraklarını aynen koruması ve olanak bulursa bü-yütmesinin çok büyük önemi vardır. Ama, sosyalist devletlerce, toprağın ve ulusal birlik, deviminin hiçbir değeri yoktur. Emperyalist itilaf devletleriyle açık biçimde savaşa girişen ve Doğu'nun şimdilik yarı sömürge devleti olan Türkiye'ye bizim bu savaşta her türlü yardımda bulunmamız gerekmektedir. Bu savaşta, Türkiye'ye yardım edebilmemiz için de, yakında onunla görüşmelere girişecek devletlerin, onun ulusal çıkarlarını tatmin etmeleri gerekir. Ulusal burjuva Ankara hükümeti, emperyalist bir nitelik taşısa da doğal olarak ulusal-cılığını yenemez ve yenmek de istemez. Ancak, sosyalist bir ülkenin ulusal-cılığını yenmesi, topraklarını gerekirse bir kısım yurttaşlarını dünya devriminin gelişmesi için kıyması gerekir. Eğer, bizler, dünya proleter devriminin zaferine inanıyorsak, yapacağımız bütün bu özverilerin geçici olduğunu, dünya devriminin zaferle sonuçlanması için yapılan bütün bu özverilerin hemen onarılacağını iyice bilmemiz gerekir. Ankara hükümetinin, emperyalist, yayılmacı, Pan-Türkist, Ermeni halkının oturduğu toprakları elinde tutmak ve hatta Kafkasları ele geçirmek isteyen bir politika güttüğünden kuşkulansak bile, bu durumda onun bu yaklaşımlarından korkmamamız gerekir. Çünkü nasıl olsa bu ödümler dünya devriminin ve Türkiye'de komünizmin zafiriyle her şey normal duruma dönüşecektir. Bizim hiç korkmadan toprak ö-

dününe gitmemiz gerekir. Çünkü nasıl olsa bu ödümler geçici bir nitelik taşımaktadır. 1918 yılında henüz gelişmeye başlayan komünizmi kurtarabilmek için Ukrayna'ya yani Rusya'nın yarısına nasıl kıyıp sonradan geri aldıysak, şimdi de doğu devriminin zafer kazanması için Türkiye'ye geçici toprak ödümlerinde bulunmamız gereklidir.

Kars ve Ardahan'la yalnız Ermenistan'ın değil, Rusya'nın da ilgili bulunduğu, çünkü, bu yerlerin Kafkaslar'a karşı en kusursuz bir eylem üssü olduğu söylenebilir. Kim Kars'a egemen olursa Vladikafkas'a da o egemendir. Bu gerçeği bilmekle beraber, Sovyet Rusya, bu sorunlara bugün ulusal çıkarlardan bakmaktadır. O, dünya proleter devriminin zafer kazanacağına inanmakta ve bu zafer sonucu olarak tüm eylem üslerinin, ayrıca, tüm toprak ödümlerinin değerini kaybedeceğini, çok iyi bilmektedir. Bunun için de, Sovyet Rusya, dünya devrimi zafer kazanıp her şeyin yerli yerini ve bırakılan toprakların da gerçek sahiplerini bulacakları zamana kadar Kars ve Ardahan illerinin geçici olarak Türkiye'ye bırakılmasının Ermeniler için öyle kabul edilmeyecek bir koşul olmadığını ileri sürmekte haklıdır. Ermenistan'da Sovyet rejiminin yerleşmesi, Ermenistan, Gürcistan ve Türkiye arasında oluşturulacak bir Sovyet federasyonunun ilk gerçek adımıdır. Bu federasyonun çevresine çok geçmeden Doğu'nun tüm ülkeleri toplanacaktır.

Ankara hükümetinin, şunu iyice anlaması gerekir ki, Ermenistan'ın Sovyetleştirilmesinden sonra Türkiye için yapılacak tek iş, artık Sovyet Ermenistan'ıyla uğraşmak, değil, onunla birleşmek olacaktır."

gildiler. Sonuç olarak şu karara vardılar:

"Atatürk ölecektir. Fakat O'nun Büyük Millet Meclisi vardır ve yaşayacaktır. Cumhurbaşkanını da seçmek Meclis'e ait bir görevdir. Bu durumda ordunun seçimden uzak kalması en doğru yol olacaktır."

Başkentte bütün gözler Çakmak ve generallerin üzerindeydi. Başbakan Bayar da, herkes gibi onların eğilimlerini bilmek istiyordu.

Toplantıdan sonra durumu ve alınan kararı öğrenmek üzere Genelkurmay'a gitti. Bayar, Mareşalin odasına girdiği zaman içerde Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz de vardı. Çakmak, kısa hatır sormadan sonra Gündüz'e dönerek:

"Paşam" dedi, "Görüşmelerimizi Başbakan Beyefendiye anlatınız."

ORDUNUN EĞİLİMİ: «YA MAREŞAL, YA İNÖNÜ»

Orgeneral Gündüz, Genelkurmay'ın Meclis üzerinde organ tanımadığını, cumhurbaşkanlığı için de hiçbir öneride bulunmayacaklarını söyledi. Bayar, bu karara üzerine Çakmak'a dönerek:

"Muhterem Mareşalim" dedi. "Meclis sizi Cumhurbaşkanı olarak görmek istiyor. Şimdiye kadar ülkeye hizmetlerde bulundunuz, lütfen cumhurbaşkanlığını kabul buyurunuz."

Fakat Çakmak, generallerine verdiği yanıtı ona da tekrarladı:

"Hayır Celal Beyefendi, ben ömrümün sonuna kadar ordumun başında kalmak istiyorum!"

Böylece Çakmak adaylığını kesinlikle reddetmişti. Sonra Bayar'a dönerek:

"Siz" dedi, "Hükümet olarak kimi düşünüyorsunuz?"

Bayar kelimeleri dikkatle seçerek şöyle yanıtladı:

"Arkadaşların İnönü üzerinde eğilimi var."

Başkentte bu toplantının yapıldığı gün İstanbul'daki 1. Ordu generalleri de şu karara varmışlardı:

"Ya Çakmak, Ya İnönü..."

Sonra da aldıkları kararı Mareşale sunmak için komutanları Orgeneral Fahrettin Altay'ı görevlendirdiler.

Altay, aynı gün Trenle Ankara'ya gitti. Ertesi gün Genelkurmay'da Orgeneral Gündüz'ü buldu ve sordu:

"Paşam, cumhurbaşkanı kim olacak?"

Gündüz Genelkurmay'da yapılan toplantıyı ayrıntılarıyla anlattı. Başbakan Bayar'ın, Çakmak'a cumhurbaşkanlığı önerisinde bulunduğunu, Çakmak'ın ise bunu kesinlikle reddetmesini söyledi. Orgeneral Altay birden dikleşti.

"Olmaz böyle şey paşam" dedi. "Madem ki Mareşal kabul etmedi, o

İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı olduktan kısa bir müddet sonra Erzincan'da bir zelzele olmuş ve 32 bin kişi ölmüştü. Bu kent ve çevresinin uğradığı felaket üzerine İsmet Paşa Doğu Bölgesi'ne bir yurt gezisi yaptı. Bu sırada halkla konuşurken bir kadın İsmet Paşa'ya sarılarak "Paşam, Paşam bize yardım et" diye yalvardı. Bu resim daha sonra PTT tarafından pul olarak da bastırılmıştır.

halde cumhurbaşkanı İnönü olacaktır."

Gündüz bu çıkışa şaşırılmıştı:

"Bu da nereden çıktı paşam?" diye sordu.

Altay gerekçesini şöyle açıkladı:

"Dünyada savaş olasılığı her geçen gün çoğalıyor. Böyle bir durumda Türkiye, güçlü bir liderin yönetiminde olmalıdır. Bu lider de ya Çakmak'tır ya da İnönü."

Gündüz Paşa da 1. Ordu Komutanı'nın kanısındaydı. Ne çare ki, Cumhurbaşkanlığı için herkesin adayı olan Mareşal bütün önerileri reddetmişti. İnönü'ye gelince Mareşal da onun Cumhurbaşkanlığı olmasını istiyordu ama Atatürk'ün "Ordu her zaman politika dışı kalmalıdır" sözü onu girişimlerden ön-lüyordu. Beraberce Çakmak'ın odasına

girdiler. Altay biraz önce Gündüz Paşa'ya anlattıklarını yineledi. Çakmak yardımcısına döndü ve:

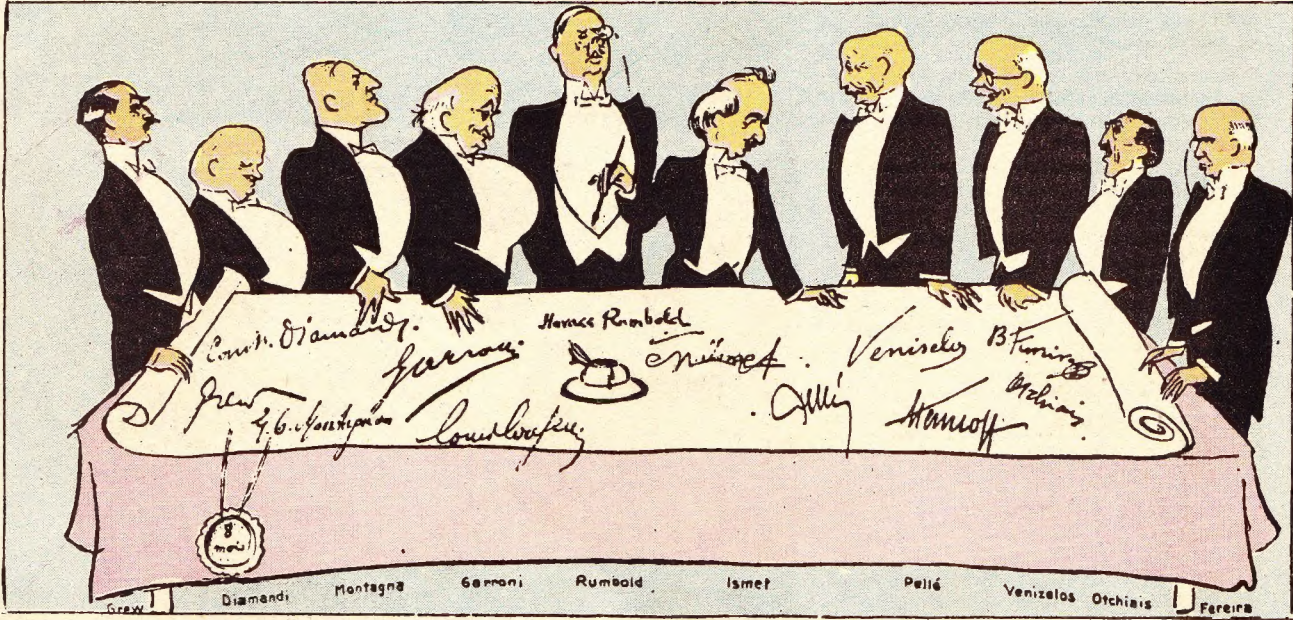
"Siz ne diyorsunuz paşam?" dedi. Gündüz Paşa'nın da Altay'a hak vermesi üzerine:

"Ben de aynı kanıdayım. Atatürk'ten sonra İnönü olmalıdır" dedi. Ve ordunun eğilimi Büyük Millet Meclisi Başkanlığı ile Başbakanlığa aynı gün bildirildi.

Aynı günlerde Başbakan Bayar da şöyle konuşuyordu:

"Öyle anlaşılıyor ki, Rusya'da Lenin'den sonra onun doğal halefi Troçki'ymiş. Troçki'nin yerine Stalin'i geçirmek için milyonlarca insanın kanı dökülmüştür. Bizim böyle facialara tahammülümüz yoktur."

İSMET İNÖNÜ'NÜN ALBÜMÜNDEN

İsmet İnönü Lozan Konferansı'ndan sonra diğer delegelerle beraber.

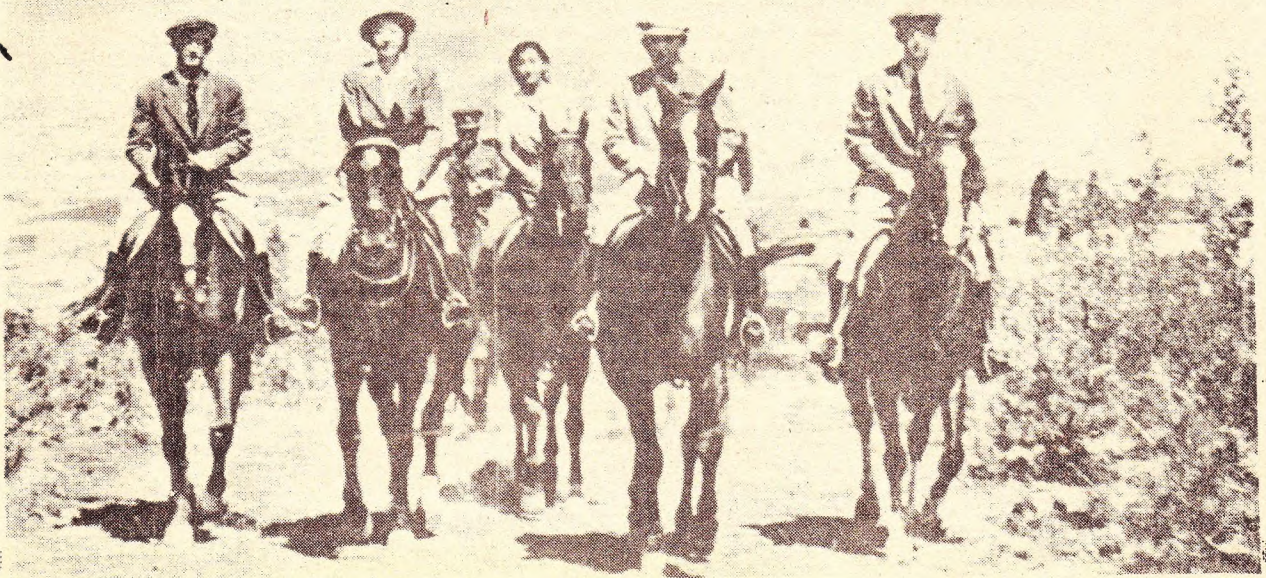

İsmet Paşa çalışma odasında

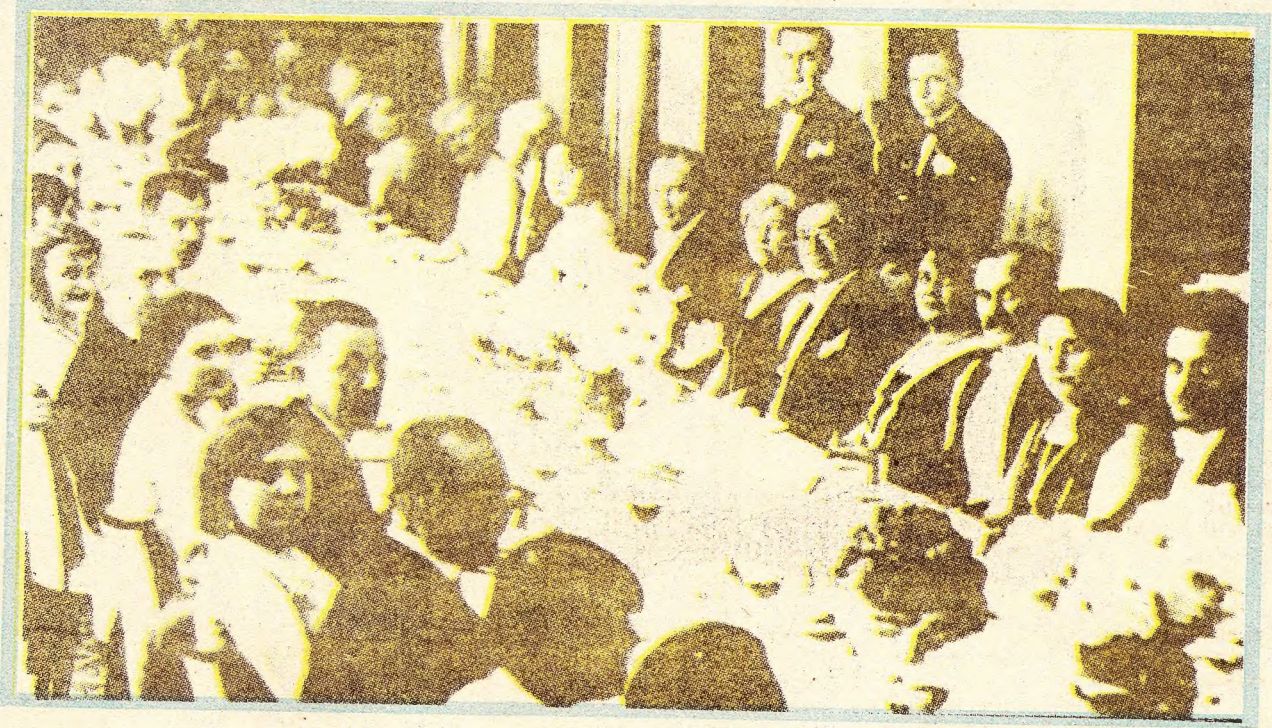
↑ İsmet Paşa Kahire'de Churchill ve Roosevelt ile birlikte.

İsmet Paşa ve ailesi. ↓

Atatürk'ün sofraları

«Sofra», içki ve eğlence masası değil, bir tür akademiydi...

ATATÜRK'ün yaşamında ve dolayısıyla Atatürk ile ilgili anılarda "sofra" önemli bir yer tutar.

Atatürk'ün sofraları konusunda, o dönemi yaşamış olanların birleştiği bir ortak nokta, bu sofraların bir yemek sofrası, ya da içki ve eğlence masası değil, bir tür akademi olduğudur. Bununla birlikte Atatürk'ün sofrası, bazılarının ön plana çıkardığı gibi, bütün devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı bir yer de değildi.

Atatürk'ün Cumhuriyeti kurduktan sonra başkent Ankara'daki sofrasıyla ilgili özelliklere ve anılara geçmeden önce, onun yaşamında sofraların öteden beri önemli bir yer tuttuğunu belirtmek gerekir.

Mustafa Kemal uzun süre bekâr yaşamış olmakla birlikte "münzevî" bir insan değildi. Selanik'te bulunduğu yıllar boyunca, Erkân-ı Harbiye Dairesi'nde işini bitirdikten sonra yaz mevsiminde hemen her akşam Beyaz Kule Bahçesi'ne gider, arkadaşlarıyla bir masa başında buluşurdu. Kış akşamlarında ise Yonyo ya da Olimpos birahaneleri Mustafa Kemal'in uğrak yeriydi.

Atatürk'ün yaşamında "Sofra" önemli bir yer tutar. Atatürk'ün sofralarında hemen her şey görüşülüp konuşulurdu ama dedikodu asla yapılmazdı. Atatürk bu türden konuşmalara kesinlikle izin vermez ve hoşgörülü davranmazdı...

Selanik'teki genç Mustafa Kemal, akşamları arkadaşlarıyla mütevazî bir sofrada toplanır, saatlerce konuşur, tartışır, ülke yönetimini eleştirirdi. Mustafa Kemal, öteden beri ağızsözlülüğü ile tanınır, sohbetleri samimi olduğu için ilgiyle dinlenirdi. Bu arada, Mustafa Kemal'in gerçekleştiremeyeceği konular üzerinde durmadığı da dikkati çekmektedir.

Gençliğinde yanında bulunmuş arkadaşlarının anlattığına göre, Mustafa Kemal, küçük rütbeli bir subayken de mantık çerçevesi içinde konuşur ve böyle davranırdı. Mustafa Kemal'in sofrada sohbetlerinde ileri görüşlülüğü de dikkati çekirdi.

Selanik'te Kolağası Mustafa Kemal'in şu sofrada anısı ilginçtir.

Yine bir akşam Olimpos Birahanesi'nde, o zaman sıhhiye müfettişi olan Dr. Tevfik Rüştü Aras (sonra Dışişleri Bakanı), Nuri Conker ve Salih Bozok ile birlikte içmektedir. Sofrada devletin dış

politikası tartışma konusu olur, eleştirilir ve bir ara Mustafa Kemal, Dr. Tevfik Rüştü Bey'i göstererek şaka yollu şöyle der:

"— Bu sakım siyaseti bir gün doktor vasıtasıyla düzelttireceğim."

Yakın ve teklifsiz arkadaşı Nuri Conker hayretini gizlemez:

"— Ne? Ne! Sen mi düzelttireceksin?"

"— Evet, ben doktoru Hariciye Nazırı yapacağım, bütün falsoları ona tamir ettireceğim."

"— Demek sen doktoru Hariciye Nazırı yapacaksın. Ya beni?"

"— Seni de vali ve kumandan yaparım."

Bu "lâtifeli" konuşmaya Salih Bozok da katılır:

"— Her halde bu arada beni de bir şey yaparsınız?"

Mustafa Kemal, Salih Bozok'un bu sözlerine, biraz düşündükten sonra şöyle yanıt verir:

"— Salih, seni yaver yapacağım ve

Cumhuriyetin
Dışışleri
Bakanı
Dr. Tevfik
Rüştü
Aras...
Kolağası
Mustafa
Kemal
Selânik'te
Tevfik
Rüştü,
Nuri
Conker ve
Salih
Bozok ile
birlikte
içerken
Dr. Tevfik
Rüştü'yü
işaret
eder ve
devletin
dış
politikasını
kasederek,
"Bu sakın
siyaseti
bir gün
doktor
vasıtasıyla
düzeltireceğim"
der...

yanımdan ayırmayacağım."

Bunun üzerine Nuri Conker dayanamayarak yeniden atılır:

"— Allah'ını seversen, sen ne olacaksın ki, hepimize şimdiden böyle rütbeler veriyorsun?"

Mustafa Kemal bu soruyu da gülerek karşılar:

"— Bu görevleri, bu rütbeleri veren ne olursa, işte ben de o olacağım."

SOFRAYA GÖSTERDİĞİ ÖZEN

Atatürk'ün en büyük zevki sofrası idi denilebilir. Kılıç Ali, Atatürk'ün bu konuda şöyle dediğini nakleder:

"— Bir lokma ekmek, bunu birkaç yakın arkadaş ile oturup beraberce yemek ve içmek bana kâfidir."

Çok muntazam ve dikkatli bir insan olan Atatürk, sofraya otururken her şeyin yerli yerinde olmasına dikkat ederdi. Sofra örtüsünden tabaklara, bardaklardan çatal-bıçaklara varıncaya kadar her şeyin düzenli ve düzgün olmasına özen gösterirdi. Meselâ çatal-bıçaklarda bir çarpıklık görünce, bunu doğrudan doğruya kendisi düzeltir ve bundan sonra sofraya otururdu.

Sofranın karşısında bir büyük kartahta, tebeşirleri ve silgisiyle birlikte hazır bulundurulurdu.

Sofralarda iç ve dış politika, tarih, dil, coğrafya gibi çeşitli bilimsel konular konuşulur, günün önemli meseleleri görüşülürdü. Sofrada herkes açık konuşur, herkes düşüncesini söylerdi. Bu konuda, şu önemli noktayı Kılıç Ali hatıralarında şöyle vurgulamaktadır:

"Sofra, bazılarının sandığı ve telkin ettirmek istediği gibi, bütün devlet işlerinin müzakere yeri değildi. Bu mühim noktayı farkedemeyerek "sofrada devlet işleri hallolunuyor" diye günün birinde Atatürk'e karşı gelenler, ağır mesuliyetlerle etekleri tuttuğu

zaman o sofraya içinden çıkamadıkları devlet işlerini getirirler ve onları orada Atatürk'e halletirerek sofradan ferahlık ve neşe içinde çekilirlerdi. Hatta bazen de dedikodu mevzuu yapmak istedikleri sofradan nasıl perişan bir halde koltukla götürüldüklerine az mı şahit olmuştuk?"

Atatürk'ün sofralarında hemen her şey görüşülüp konuşulurdu ama, "dedikodu" asla yapılmazdı. Atatürk bu gibi konuşmalara kesinlikle izin vermez ve hoşgörülü davranmazdı.

Sofrada çeşitli düşüncelerin ve kanaatlerin açıklanması için hoşgörülü davranan Atatürk, bundan yararlanıp tartışmaları ileri götürenleri de yine hoşgörüsüyle ve sabırla karşılardı.

Atatürk insanların kabahatlerini ve kusurlarını sofrada rahatlıkla yüzlerine söylerdi. Fakat bu konuda da haksız davrandığı görülmezdi. Kin, garaz ve intikam bilmeyen kişiliği bu sofralarda da belirirdi.

SOFRAYA DAVET

Atatürk'ün sofrasına davetin kendine özgü bir yolu vardı.

Başyaver, akşamları saat sekiz sularında Atatürk'ün huzuruna gelir, o akşam için sofrada bulunmasını istediği kişilerin adlarını not ederdi. Sonra telefonla bu kişileri haberdar edilirdi.

Davetliler köşkün bilardo salonunda toplanır ve Atatürk'ü beklerlerdi. Atatürk, davetlilerini bekletmemeye de büyük özen gösterirdi. Köşke geldiğinde davetlilere:

"— Hoş geldiniz" der ve ellerini sıktıktan sonra:

"— Buyurun, sofraya oturalım" diyerek önlerine düşer ve sofraya otururlardı.

Eğer Atatürk, köşkün dışında gezmekte değilse, davetliler gelmeden önce bilardo salonuna iner, orada bilardo oynayarak davetlilerini beklerdi. Bilardo oyununu seven Atatürk, bir yandan oynarken bir yandan da gelmiş olan davetlilerle sohbet ederdi. Sofraya o turmak zamanı geldiğinde ise:

"— Buyurun, sofrada devam ederiz" diyerek davetlileri alıp sofraya geçerdi.

Atatürk'ün sofralarının belirli bir dağılıma saati yoktu. Sofranın dağılıma saati konuşulan konuların önemine göre değişir, kimi zaman sabaha kadar sürdüğü olur, kimi zaman da erken dağılırdı. Çoğu geceler, bilimsel konuların konuşulmasıyla, bazı geceler de eğlence ile geçerdi.

Eğlence gecelerinde çoğu kez saz getirelerek dinlenir, kimi geceler de sofradan erken kalkılarak, neşeli bir poker partisi yapılır ve partinin sonunda kazançlar harman edilirdi.

Atatürk, alaturka sazdan hoşlanır, çoğu zaman kendisi de şarkılara katılırdı. Ne var ki, alaturka sazı peşrevinden başlayarak saz semaisine kadar bütün kaideleriyle dinlemeye tahammül edemez, yarı yerde faslı kestirip aynı

Salih Bozok

Atatürk'ün Sofraları

Atatürk'ün çok önem verdiği sofrası, bazılarının ön plana çıkardığı gibi, bütün devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı bir yer değildi

makamdan olsun ya da olmasın, kendi sevdiği şarkılara başlatırdı.

Sevdiği şarkıları söylemekten zevk alan Atatürk, bunları söyledikçe neşelenir ve misafirlerine dönerek sık sık kahkah kıldırırdı:

YEMEK SEÇMEZDİ

Sofrada Atatürk titizlik göstererek yemek seçmez, şu ya da bu yemeği istemek konusunda ısrar etmezdi. Çoğunlukla sofraya hangi yemek gelirse onu yer, sofradaki çeşitli mezeler arasında ise kavrulmuş leblebiyi her zaman tercih ederdi.

Yemek seçmemekle birlikte Atatürk'ün sevdiği başlıca yemekler, omlet, patlıcan karnıyank, "yağlı fasulye" diye adlandırdığı kuru fasulye idi. Patlıcan karnıyank ile pilavı birbirine karıştırarak yemeyi çok severdi.

Gece yarısından sonra, ya da gündüz herhangi bir saatte karnı acıktığında Atatürk'ün aklına gelen ilk yemek omlet olurdu. Gece yarısı kalkıp mutfağa gittiği ve orada aşçıbaşına omlet yaptırarak yediği görülürdü.

Atatürk'ün sofrasının müdavimlerinden olan Kılıç Ali, hatıralarında bu konuda şunları yazar:

"Atatürk'ün sofrası başlı başına bir âlem idi. Orada az mı şeyler gördük, az mı şeyler içtik, az mı vakalara şahit olduk!

O sofradan neler, kimler gelmiş geçmiştir. Asıl bahtiyarlık o sofradaki yerini, sonuna kadar, sendelemeden sal âbetle muhafaza edebilmekte idi.

Biz, o sofraya müdavimlerimizden öyle adamlar tanımışızdır ki, gösterdikleri suni dostluk tezahürlerinden, bizimle yaptıkları hususi hasbîhallerden daha o zaman, samimi olmadıklarını anlamışızdır. Nitekim bu adamların ne kadar aşağı, ne kadar bayağı olduklarını Atatürk'ün vefatından sonra, daha iyi anlamış bulunuyoruz.

Atatürk, her cinsteki, her nevi tipteki insanları oldukları gibi kabul eder ve bu gibileri istidatlarına göre kullanı nasını çok iyi bilirdi. Halkın pek de sevmiyeceği bazı kimseleri ekseriyetle sofraya davet etmesinin sırrı da bunda idi. Hatta bu gibilere sofrada ve muhitinde birer mevki verir gibi görünürlük, bazı seyahatlerde beraberlerine aldıkları da vakı olurdu.

Atatürk, harimine girmiş olan yakın arkadaşlarıyla mahrem olan her şeyini konuşabilirdi. Sofrasına devam eden,

herkesin gözüne batan öyle adamlar vardı ki, onlar hakkındaki kanaatlerini, o adamları niçin sofrada, yakınında bulundurmamak lâzım geldiğini, bunun sebeplerini açık olarak yakınlarına izah ederdi. Fakat açık konuştuğu mahrem ve yakın arkadaşları hakkında diğer bir kimseye asla bir şey söylemezlerdi. İşte bunlarla ötekiler arasındaki fark burada idi.

Atatürk'ün herhangi bir gün, sofrada bulunan bir devlet adamına dönerek:

"— Sen, benden korkmuyor musun? Geç karşıma" demiş olması, belki de ilk bakışta alkolün tesiriyle söylenmiş herhangi bir sözden ibaret gibi telâkki edilmişti. Halbuki bizler biliyoruz ki, Atatürk'ün durup dururken böyle bir meydan okumasında elbette bir mana ve bir hikmet vardı. O esnada sofrada bulunanlar sadece Atatürk'ün o andaki bu sözlerini işitirler, fakat sonradan o mevzuun benim evimde devam eden safahatını bilemedikleri için

Kılıç Ali... Atatürk'ün sofrasını yakından bilen Kılıç Ali, Atatürk'ün şöyle dediğini aktarır: "Bir lokma ekmek, bunu birkaç yakın arkadaş ile oturup beraberce yemek ve içmek bana kâfidir." Kılıç Ali, "Sofra" diyor, "Bütün işlerin müzakere yeri değildi. Bu mühim noktayı farkedemeyerek 'sofrada devlet işleri hallolunuyor' diye günün birinde Atatürk'e karşı gelenler, ağır mesuliyetlerle etekleri tuttuğu zaman o sofraya içinden çıkamadıkları devlet işlerini getirirler ve onları orada Atatürk'e hallettirerek sofradan ferahlık ve neşe içinde çekilirlerdi. Hatta bazen de dedikodu mevzuu yapmak istedikleri sofradan nasıl perişan bir halde koltukla götürüldüklerine az mı şahit olmuştuk?"

Atatürk'ün Sofraları

Atatürk'ün sofrasınının müdavimlerinden Kılıç Ali, «Atatürk'ün sofrası başlı başına bir âlemdi» diyor. «Orada az mı şeyler gördük, işittik...»

pek tabiidir ki Atatürk'ün sofradaki bu sözlerini istedikleri tarzda tefsire çalışırlardı.”

KİMSEYİ İÇKIYE ZORLAMAZDI

Atatürk, bazılarının sandığı gibi, sofrasında herkesi içki içmeye zorlamazdı. Yine bu sofraların konuklarından olan Ali Canip Yöntem, bu konuda şu anısını anlatır:

“Bu akşam sofa misafirleri arasında Amasya Tarihi Müellifi Hüseyin Hüsamettin Efendi de bulunuyordu. Hoca'nın bir şey almadığını gören Atatürk:

— “Hoca Efendi bir şey almıyorsunuz” dedi.

Bunun üzerine Hüsamettin Efendi, sofraya hizmet edenlerden birine limonata ısmarladı. Atatürk:

— Allah, Allah! Burası içki sofrası! Rakı, bira içmez misiniz? diye sordu.

Hoca'nın:

— Hayır efendim, müsaadenizle limonata içeceğim, demesi üzerine de:

— Hay hay, siz bilirsiniz, dedi. Konuşulan bahse devam etti.

Sofra, akşamları sekiz buçuk, dokuzda başlar ve çok defa sabah üçe, dörde, hatta beşe kadar sürerdi. Hüsamettin Hoca limonatasını içti, anlaşılan yüreği ezildiği ve açtığı için sofrayı dolduran mezelere bakıyor, limonata ile yenilebilecek bir şey arıyordu. Zeki Atatürk münakaşa sırasında bunu sezinlemiş, hizmet edenlere:

— Şu zâta limonatası ile yiyebileceği bir şey getirin, aç kalıyor, demişti.

Hoca'nın önüne bisküvi, baton sale, şu bu konuldu. O da bunlarla limonatasını içti.

Bilvesile şunu da kaydedeyim ki, Atatürk içmeye icbar, hattâ imâ etmediği halde, daha sonra bir kere daha sofrada rastladığım Hüsamettin Efendi'nin bira içtiğini gördüm!”

Atatürk bir akşam da sofrada Ali Canip Yöntem'den bir şiir okumasını istemişti. Ali Canip birkaç şiir okuduktan sonra Atatürk devam etmesini isteyince:

— “Paşam hatırımda bu kadar var” dedi.

Atatürk bunun üzerine kendi parçalarından okumasını istedi. Bu kez Ali Canip, “Şark'ın Ufukları” adlı manzumesini okudu. Manzume şöyle sona eriyordu:

“Her zulmü, kahrı boğmaya bir parça kan yeter

Muntazam ve dikkatli insandı Atatürk... Sofraya otururken de her şeyin yerli yerinde olmasına dikkat ederdi... Çatal-bıçaklarda bir çarpıklık görürse bunu kendi düzeltir, sofraya sonra otururdu...

Ey Şark, uyan yeter; yeter ey Şark, uyan yeter!”

Sofrada bulunanlardan Hariciye Vekili (Dışişleri Bakanı) Dr. Tevfik Rüşdü Aras, herhangi bir yanlış anlaşılmayı önlemek istercesine:

— “Paşam bu manzume yirmi beş yıl

önce yazılmıştır” dedi.

Atatürk kaşlarını çatarak şu yanıtı verdi:

— “Ne demek istiyorsunuz Bey-efendi! Bugün yazılmış olsa ne çıkar?”

İşte, Atatürk sofrada da böyle bir insandı.

CUMHURİYET DÖNEMİNİN İLK TÜRK GENERALLERİ

MUSTAFA Kemal'in önderliğinde, 19 Mayıs 1919'da Kurtuluş Savaşı başladığında, sayıları 300'ü aşkın Osmanlı paşasından sadece üçü, açıktan bu savaşın öncü kadrosunu oluşturmuşlar, 30 Ağustos 1922'deki Büyük Zafere kadar da daha 10 Osmanlı paşası, bu savaşın komuta kademelerinde yer almışlardır. Yani, Osmanlı Devleti'nden yeni Türkiye devletine miras kalan, görev başındaki general sayısı sadece 13'dür.

Doğu Cephesi, Batı Cephesi, Güney Cephesi, El-Cezire Cephesi, İç Ayaklanmalar, Pontus Harekati gibi, ülkenin dört bir yanında ve hatta içinde savaş sürerken, bütün bu savaşları, sayısı pek az olan bu generallerle yönetmek elbette ki mümkün değildi. Birinci Dünya Savaşı'nın yenilmiş ve dağılmış orduları yerine, yeni bir düzenli ordu hem kurulur hem de savaşılırken, kendisi de henüz 38 yaşında olan Mustafa Kemal Paşa'nın en yakın yardımcıları, hepsi de genç ama nice savaş deneyimi kazanmış subaylardı.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın üç yılı boyunca Fırka/Tümen/ve daha üst kademelerdeki birliklerine komuta eden subay sayısı 100'dür. Bu 100 komutanın da ancak 13 tanesi Paşa/General/rütbesindedir. Geri kalanlarıysa, bu savaşa Kolağası/Önyüzbaşı/Binbaşı, Kaymakam/Yarbay/Miralay/Albay/rütbeleriyle katılmışlardır.

Ankara hükümeti ordusunda general azlığı o kadar belirgindir ki, TBMM ordularının ilk Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine/Genelkurmay Başkanlığı/, 36 yaşında bir Miralay/Albay/olan İsmet Bey (İnönü) getirilmiştir. Miralay İsmet Bey daha sonra, gene Miralay rütbesiyle ordu değil, Ordular Grubu Komutanlığı/Cephe Komutanlığı görevini de üstlenecektir. Salt fırkaların/tümen/değil, Kolorduların ve hatta Cephe Komutanlıklarının başında bile miralaylar/albay/komutanlık yapmıştır. Refet Bey, uzun süre Cenup Cephesi kumandanlığı ve Dahiliye Vekilliğini Miralay/Albay/ rütbesiyle yürütmüştür. Miralay Cafer Tayyar Bey Trakya'daki kolordunun, Bekir Sami ve Şefik Aker Bey'ler Bandırma'daki ve daha sonra Balıkesir'deki kolordunun, Kazım Bey de Sivas'taki kolordunun komutanlarıdır ve o sırada rütbeleri miralay/albay'dır.

3. Süvari Fırkası/tümeni/komutanı Çolak İbrahim Bey, Kurtuluş Savaşı'na Binbaşı rütbesiyle katılmış, 1921'de Kaymakam/yarbay/, 1922'de miralay/albay/olmuştur. 4. Piyade Fırkası Komutanı Mehmet Nazım Bey, Maraş Ko-

mutanı Halit Bey (Akmansu), Güney Cephesinde fırka komutanlığı yapan Çallı E. Necdet Bey hep binbaşılıktan kaymakam yarbaylığa 1921 yılında yükselmiş, ertesi yıl da miralay/albay/olmuş tümen ve daha üst kademe birliklerin komutanlarıdır.

Kurtuluş Savaşı'na kadar, silahlı kuvvetlerde "Paşa" olmak hep "Padışah fermanı"na bağlı olmuştur. İlk kez, Kurtuluş Savaşı sırasında ki, Osmanlı paşalarının aksine, /daha o sıralarda Padışah Vahdetin İstanbul'da oturduğu halde, /Anadolu direnişine katılmış miralaylardan, terfi süresi dolmuş ve büyük yararlıkları görülmüş olanları TBMM kararıyla, padişah fermanına gerek görülmenden "Paşa"lığa yükseltilmişlerdir.

● 300'ü aşkın Osmanlı paşasından sadece üçü Kurtuluş Savaşı'nın öncü kadrosunu oluşturmuşlardı

1920 ve 1921 yılları başlarında, "fermansız", paşa olan ilk Anadolu generalleri, Şark Cephesinden Rüştü Paşa/1309-Top. 8/, Rüştü (Sakarya) Paşa/1311-b-P. 70/, Garp Cephesinde Cephe Komutanı İsmet (İnönü) Paşa/1319-Sah. Top. 1./Cenup Cephesinde Kolordu Komutanı Fahreddin (Altay) Paşa/1315-P.I./Cephe Komutanı Refet (Bele) Paşa/1314-P.39./dır.

1920-1923 arasında Türk Silahlı Kuvvetlerinden 2 albay/miralay/, TBMM onayıyla general/paşa/olmuşlardır ki bunların listesi şöyledir:

1. Mirliva Rüştü Paşa/1309-Top.8/
2. Mirlivö Rüştü (Sakarya) Paşa/1311-b-P.70/
3. Mirliva İsmet Paşa (İnönü)/1319-Sah. Top. I./
4. Mirliva Fahreddin Paşa (Altay)/1315-P.I/
5. Mirliva Refet Paşa (Bele)/1314-P.39./
6. Mirliva Naci Paşa (Eldeniz)/1309-P.17./
7. Mirliva Kâzım Paşa (Sevüktekin)/1311-b-P.5./
8. Mirliva Osman Nuri Paşa (Koptegal)/1311-b-P.17/
9. Mirliva Mehmet Sabri Paşa (Erçetin)/1313-Top.17/
10. Mirliva Hüseyin Nurettin Paşa/1313-P.256./
11. Mirliva Şükrü Naili Paşa (Gökberk)/1314-P.13./

Cumhuriyetin ikinci meraseli Fevzi Çakmak. 1922 Başkomutanlık Savaşı sırasında Çakmak Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'ydi...

Bekir Sami Bey... Şefik Aker Bey'le birlikte Bandırma ve daha sonra Balıkesir'deki kolordunun komutanıydı. Onun da rütbesi miralay-albaydı...

12. Mirliva Ali Hikmet Paşa (Ayerdem)/1314-P.16./
13. Mirliva Asum Paşa (Gündüz)/1316-P.2./
14. Mirliva Mürsel Paşa (Bakü)/1316-P.21/
15. Mirliva Mehmet Emin Paşa (Koral)/1318-Ağ.Top.I./
16. Mirliva Kâzım Paşa (Özalp)/1318-P.29
17. Mirliva Halit Paşa (Karsıalan)/1319-P.257./

Mustafa Kemal Paşa'nın genç nice savaş deneyimkazanmış silah arkadaşları, Kurtuluş Savaşı komutanları...

Refet Bele... Cenup Cephesi Kumandanlığı ve Dahiliye Vekilliği'ni uzun süre miralay - albay rütbesiyle yürüttü...

18. Mirliva İzzettin Paşa (Çalışlar)/1319-Top.2./
19. Mirliva Kâzım Paşa (Orbay)/1320-Sah. Top.1./
20. Mirliva Kemalettin Sami Paşa/1321-İs.1./

21. Mirliva Cemil Paşa (Conk)/1308-P.18./
22. Mirliva Sami Sabit Paşa/1312-Sv.10./
23. Mirliva Selahattin Adil Paşa/1315-b-Top.2./
24. Mirliva Cafer Tayyar Paşa (Eğilmez)/1316-Sv.4./

Kurtuluş Savaşı sırasında general rütbesine yükseltilen bu albaylarla, Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki "paşa" sayısı daha önceki 13 paşayla birlikte 37'ye yükselmiştir.

Savaş boyunca, 8/9 Temmuz 1919 gecesi Mirliva rütbesindeyken askerlik hizmetinden istifa eden Mustafa Kemal Paşa, 3 Ağustos 1921'de TBMM kararıyla rütbesiz olarak "Başkomutan" atanmış, 19 Eylül 1921'de de Sakarya Savaşı'nı kazanması üzerine

● Osmanlı Devleti'nden yeni Türkiye Devleti'ne miras kalan, görev başındaki general sayısı sadece 13'tür

"Gazi" sını ve "Müşir/Mareşal/aşama-sıyla, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin en yüksek rütbesine ulaşmıştır.

Cumhuriyetin ikinci mareşali ise, 1922 Başkomutanlık Savaşı etkisi üzerine Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olan Mustafa Fevzi (Çakmak) olmuştur.

Osmanlı paşalarından olup Ulusal Savaşta görev alan Mirliva Nureddin Paşa, Yakup Şevki Subaşı Paşa, 1922 yılında, ilk Anadolu Paşalarından Mirliva Fahreddin (Altay) paşa ile birlikte ferik/orgeneral/liğe yükseltilmişlerdir. Gene Osmanlı paşalarından Mirliva Ali Sait (Akbaytogan) ve Ali Fuat (Cebe-soy) 1923, Mirliva Kâzım Paşa (İnanç) 1924, Mirliva Nihat (Anılmış) Paşa da 1928 yılında ferikliğe/orgeneral/yükselmişlerdir.

Şark Cephesi Komutanı Mirliva Kâzım Karabekir Paşa ise, Ermeni harekâtından sonra 1920 yılında TBMM tarafından rütbesi ferik yapılan ilk Osmanlı Paşasıdır.

Kurtuluş Savaşı boyunca silahlı kuvvetler komuta kademelerinde tümen ve daha üst birliklere komuta etmiş olup da, Cumhuriyet ordusunda daha sonraki yıllarda generalliğe yükselmiş miralaylar ile albayların listesi şöyledir:

1. Miralay Nazif (Kayacı)
2. Miralay Süleyman Sabri
3. Miralay Mehmet Emin (Yazgan)

4. Miralay Vehbi (Kıpçak)
5. Miralay Muhittin (Kurtis)
6. Miralay Akif (Erdemgil)
7. Miralay Mehmet Emin (Çolakoğlu)
8. Miralay Nazmi (Solok)
9. Miralay Sıtkı (Üke)

10. Miralay Mustafa (Muğlalı)
11. Miralay Mehmet Suphi (Kula)
12. Miralay Mehmet Hayri (Tarhan)
13. Miralay Cavit
14. Miralay Mehmet Kenan (Dalbaşar)
15. Miralay Seyfi (Düzgören)
16. Miralay Cemil Cahit (Toydemir)
17. Miralay Abdurrahman Nafiz (Gürman)
18. Miralay Aşir (Atlı)
19. Miralay Naci (Tınaz)
20. Miralay H. Hüsnü Emir (Erkilet)
21. Miralay A. Zeki (Soydemir)
22. Miralay Sabit (Noyan)
23. Miralay Ömer Halis (Bıyıktaş)
24. Miralay Ahmet Derviş
25. Miralay Salih (Omurtak)
26. Miralay Hulusu (Gökdoğay)
27. Miralay Kâzım (Dirik)
28. JMiralay Osman Zati (Koral)

Kurtuluş Savaşı boyunca tümen ve daha üst düzeyde birliklere komuta edip de, savaş sonunda miralay/albay/rütbesinde bulunan önceki savaş kahramanları komutanların listesi de şöyledir:

1. Miralay Mümtaz
2. Miralay Münip (Özsoy)
3. Miralay Veysel
4. Miralay Ali
5. Miralay Hacı Arif (Örgüç)
6. Miralay Reşat (Çiğiltepe)
7. Miralay Şefik (Aker)
8. Miralay Şerif (Yaçağaz)
9. Miralay Ethem Servet (Boral)
10. Miralay Bekir Sami (Günsav)
11. Miralay Ahmet Nuri (Öztekin)
12. Miralay İbrahim Çolak
13. Miralay Mehmet Arif
14. Miralay İsmail Hakkı
15. Miralay Sadullah (Güney)
16. Miralay Mehmet Nuri (Conker)
17. Miralay Mehmet Hulusi (Conk)
18. Miralay E. Necdet - Çallı - (Kara-budak)
19. Miralay Halit (Akmansu)
20. Miralay Mehmet Nazım/Şehit, 15 Temmuz 1921/

Bu 20 miralay/albay/dan sadece ikisi, Bekir Sami Günsav ve Şefik Aker, daha Birinci Dünya Savaşı içinde, 1916 yılında miralaylığa yükselmişler ve Kurtuluş Savaşı'na da bu rütbeleriyle katılmışlardır.

Kurtuluş Savaşı boyunca, tümen düzeyinde birliklere komuta eden daha küçük rütbeli komutanlardan bazıları da şunlardır:

1. Kaymakam/Yarbay/Mahmut Nedim Hendek/Şehit/
2. Hv. Bnb. Fazıl/Şehit/
3. Kaymakam/Yarbay/Mehmet Atif (Atışdağlı)
4. Kaymakam/Yarbay/Mehmet Hayri
5. Kaymakam/Yarbay/Şefik Avni
6. Kaymakam/Yarbay/A. Nuri (Öztekin)/sonra miralay/
7. Dz. Bnb. Celal/Köprücü Celal/
8. Dz. Bnb. Nazmi
9. Pilot. Dz. Bnb. Savmi
10. Dz. Bnb. Fahri

*Birinci Meşrutiyetin ilânı yıllarında yayınlanan bir dergiden aldığımız bu fotoğrafın altında şöyle deniyor:
"İlk Meclis-i Mebusanımızdan bir toplantı yadigarı."*

İLK OSMANLI MECLİS-İ MEBUSAN'I

Tarihi boyunca mutlakiyet rejimiyle yönetilen Osmanlı devletinde, 1876 yılına kadar seçimle kurulmuş bir meclis yoktu.

Devletin ilk dönemlerinde başkanlığını önce padişahın, daha sonraki yıllarda ise vezir-i âzâmın yaptığı "Divan"da, yüksek düzeydeki devlet yöneticilerinin katılımıyla kararlar alınır, fakat son söz gene padişaha ait olurdu.

İkinci Mahmud döneminde bakanlık teşkilâtları kuruldu. "Nezaret" denilen bakanlıklarda alınan önemli kararlar sultanın onayına sunulur, bakanların atanmaları ve devleti ileri derecede ilgilendiren kararlar saraydan çıkardı.

Bu durum 1877 yılına kadar sürdü. İkinci Abdülhamid'in tahta çıkışının ilk aylarında başlayan anayasa çalışmaları sonunda, bir kanadı seçimle diğer kanadı tayinle gelen meclisin kurulması kararlaştırıldı.

Yapılan seçimlerden sonra, Osmanlı tarihinin ilk parlamentosu olan Meclis-i Mebusan, 20 mart 1877'de Dolmabahçe Sarayı'nda törenle açıldı. Fakat bu parlamento uzun ömürlü olmadı, 14 şubat 1878'de Abdülhamid'in emri ile süresiz olarak tatil edildi.

Bu tatil etme kararını Abdülhamid, Anayasa'nın 113. maddesine dayanarak yapmıştı. O yıllarda ve sonraki dönemlerde üzerinde çok büyük tartışmaların yapıldığı bu maddeye göre, padişah istediği zaman meclis çalışmalarını tatil edebiliyordu. Bu nedenle, ilk Osmanlı Meclisi ile devletin tam bir meşrutiyete geçtiğini söylemek olanaksızdı.

Meclis-i Mebusan'ın süresiz kapatılması ile tekrar mutlakiyete dönüldü. Bu dönem 1908 yılına kadar sürdü ve İkinci Meşrutiyet'in ilânı ile meclis yeniden açıldı.